

Jáchymov ve 20. století – Místo paměti evropských dějin

Michal Louč

Jednou z akcí konajících se při příležitosti výročí 500 let od založení města Jáchymova byla mezinárodní konference *Jáchymov ve 20. století – Místo paměti evropských dějin*. Konference proběhla ve dnech 12.–14. října 2016 v reprezentativních prostorech jáchymovské královské mincovny.²³³ Uspořádali ji Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR), Muzeum Karlovy Vary, New York University Prague a Collegium Carolinum. Další organizace a spolky na jejím uspořádání spolupracovaly (Spolek Politických vězňů, Spolek Dobrá čeština).

V úvodu konference účastníky přivítali zástupci ÚSTR, Karlovarského muzea a města Jáchymov, později účastníky přivítal rovněž ředitel Sokolovského muzea. Jak uvedl ředitel ÚSTR Zdeněk Hazdra, málokdo si dnes uvědomí, s jakou intenzitou tímto místem procházely evropské události, které svým významem překračují regionální i český rámec. Jedná se o těžbu stříbra, díky které byl Jáchymov v 16. století druhým největším městem českých zemí, založení radiových lázní, těžba uranu, problematika nucené práce a mnohé další. Snahou organizátorů bylo, aby tyto jevy byly nahlédnuty z různých úhlů pohledu a disciplín, a aby akce přinesla určité zamýšlení nad tím, jakou proměnou Jáchymovsko v uplynulém století prošlo. Úvodní blok uzavřela přednáška amerického historika Eagla Glassheima, který na příkladu environmentální historie čtyř amerických hornických měst představil obecnější problémy vztahující se rovněž k Jáchymovu.²³⁴

Celá konference se vyznačovala širokým tematickým vymezením a mnohostí výzkumných perspektiv. Její zaměření bylo strukturováno pomocí následujících hlavních témat – Jáchymov jako místo paměti, jáchymovský uran, pracovní tábory, lidé na Jáchymovsku, proměny kulturní krajiny a dále archivní a jiné prameny. Za tři konferenční dny zaznělo na osmi panelech 35 příspěvků. Dovolím si krátce zmínit

²³³ Záznam konference je možné shlédnout na Youtube v kanálu Ústavu pro studium totalitních režimů.

²³⁴ Několik dní po konferenci Glassheim v Praze představil svou nejnovější knihu *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2016.

alespoň některé z nich. Tomáš Bouška (Spolek Političtí vězni.cz) a Theresa Langer (Univerzita Passau) hovořili o edukačním využití tématu jáchymovského uranu na příkladu vzdělávacích materiálů vytvořených pro Česko-německou komisi pro učebnice dějepisu. Michal Louč (Spolek Političtí vězni.cz) se zabýval tématem pozůstatků pracovních táborů pro nesvobodné pracovní síly na Jáchymovsku a možnostmi jejich připomínky. Zaměřil se přitom na dodnes patrné pozůstatky táborů Rovnost a zejména Nikolaj. Historik Josef Halla (Masarykova univerzita) přiblížil historii vzpomínkového setkání Jáchymovské peklo a význam této akce pro bývalé politické vězně. Americká antropoložka Barbara Vann se sice z účasti na konferenci omluvila, její příspěvek o různých pohledech na připomínání jáchymovských pracovních táborů ale vyjde tiskem v připravované publikaci.

Diana Řeháčková účastníka seznámila se základními aspekty výroby radia a především s možnostmi jeho obchodování v první polovině 20. století. Zajímavostí je, že jáchymovské radium světovým trhům dominovalo do doby než na trh roku 1913 vstoupily USA a zejména roku 1922 Belgie. Historička Anna Bischof (Collegium Carolinum) přiblížila širší politický kontext a důsledky těžby československého uranu pro Sovětský svaz. Mimo jiné upozornila na to, že navzdory obecně rozšířeným představám měla těžba uranu pro československý komunistický režim nemalý ekonomický význam. Historička Klára Pinerová (Spolek Političtí vězni.cz) ve svém příspěvku provedla komparaci těžby uranu v Československu a v Německé demokratické republice (Wismut AG). Přestože byly obě země součástí sovětského bloku a uran dodávaly ve stejné době do SSSR, na rozdíl od Československa ve východním Německu došlo jen k velmi omezenému nasazení nesvobodných pracovních sil. Významnou zásluhu na tom měly odbory, které pro všechny pracovníky prosazovaly slušné pracovní podmínky.

Třetí panel byl zaměřen na nucenou práci na Jáchymovsku. Historik Alfons Adam (Ústav pro studium totalitních režimů) hovořil o nasazení německých válečných zajatců (zejména z Francie a SSSR) a civilních nuceně nasazených pracovníků na Jáchymovsku za druhé světové války. Krátce se věnoval též genezi a významu jáchymovských pomníků válku připomínajících. František Bártík (Hornické muzeum Příbram) se ve svém příspěvku zabýval zemřelými nesvobodnými pracovními silami na Jáchymovsku v letech 1946–1961. Připomněl oběti z řad zemřelých německých válečných zajatců, kriminálních i politických vězňů. Důležitým

tématem byly rovněž příčiny jejich úmrtí (nehody, závaly, nemoci, nebo zastřelení na útěku). Uvedl také, že zkoumání této problematiky velmi ztěžuje nedostatek pramenů.

Čtvrtý a pátý panel byly zaměřeny na organizaci táborů a životní osudy politických vězňů. Německý historik Otfrid Pustejovsky hovořil o pojmu „mukl“, kterým jsou dnes označováni političtí vězni československého komunistického režimu (lze se setkat i s ženskou variantou muklyně). Vysvětlil, že slovo má původ ve specifické řeči z prostředí nacistických koncentračních táborů. Jaroslav Rokoský (Ústav pro studium totalitních režimů) se zaměřil na politické vězně v jáchymovských táborech v letech 1949–1961. Mimo jiné připomněl zásluhy Konfederace politických vězňů ČR na zachování paměti 50. let.

Tématem šestého panelu byl Jáchymov v literatuře a vzpomínkách. Autory prvních třech příspěvků přitom spojovalo členství ve spolku Dobrá čeština. Obraz Jáchymova v próze představil Daniel Kubec (Vysoká škola kreativní komunikace), lágrovou poezií Barbora Čiháková (Ústav české literatury AV ČR) a memoárovou literaturou pak Markéta Kořená (Vysoká škola kreativní komunikace). Zatímco v Kubcově příspěvku mne zaujala reflexe díla spisovatelů Karla Pecky a Josefa Haslingera, Barbora Čiháková popsala obtížné okolnosti vzniku básní, které komplikuje jejich dostupnost, výzkum, nebo přípravu kritických vydání lágrové poezie. Badatelům mnohdy nezbývá nic, než rezignace na úplnost. Markéta Kořená ve svém inspirativním analyticky laděném příspěvku přiblížila vliv zážitků z nacistických koncentračních táborů na formování vzpomínek na tábory komunistické. Uvedla také, že pro memoárové texty tematicky svázané s jáchymovskými lágry je spojena vysoká míra fikcionalizace (případně estetizace). Téměř ve všech vzpomínkách najdeme několik variabilních opakujících se motivů, svědčících o potřebě dát zachycené minulosti nějaké směřování a smysl. Mezi takové leitmotivy patří útky, přivazování vězňů k mříži na Mariánské, buzeranské pochody na Nikolaji, týrání Jehovistů na Rovnosti a démonizace trýznitelů (například v podobě postavy sadistického náčelníka Palečka).

První konferenční den byl zakončen tématem *Hledání památníku pro Jáchymovsko*. Architekt nejprve Michal Hlaváček zavzpomínal na svou neúspěšnou spolupráci s Konfederací politických vězňů ČR na vzniku muzea v areálu Věže smrti a přítomným promítl jeho dobové vizualizace. Na jeho vystoupení navázala architektka

Tereza Kupková, která představila svůj diplomní projekt přeměny Věže smrti na Památník politických vězňů na Jáchymovsku.

Tématem závěrečných dvou panelů byli obyvatelé Jáchymovska a proměny kulturní krajiny. Na prvním panelu mne mimo jiné zaujaly příspěvky historika Karla Řeháčka (Státní oblastní archiv v Plzni) o obyvatelstvu německé národnosti na Jáchymovsku v letech 1945–1989 a Sandry Kreisslové (Masarykova univerzita) o obrazu Jáchymova ve vysídleleckém tisku v 50. letech 20. století. Na druhém přednášky geografů Zdeňka Kučery (Univerzita Karlova) a Silvie Rity Kučerové (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem) o proměnách Jáchymovské krajiny a tvorbě 3D modelů pracovních táborů z 50. let a Čeňka Pýchy (Ústav pro studium totalitních režimů) *Jáchymov v knížkách a pohlednicích. Konstrukce prostoru pohraničí v 70. a 80. letech.*

Na závěr připomeňme bohatý doprovodný program konference. První konferenční den uzavřelo literární pásmo Karel Pecka: Bylo toho dost... ,vytvořené a předvedené členy v Jáchymově sídlícího spolku Dobrá čeština. Druhý den bylo možné shlédnout dokumentární filmy Kristýny Vlachové. Spolek Dobrá čeština navíc při příležitosti konference připravil výstavu *Obraz Jáchymova v literatuře*, která byla v mincovně veřejnosti přístupná až do konce roku. Součástí výstavy byla maketa vězeňské cely se vstupem z vyskládaných knih Karla Pecky, které bylo na místě možné také zakoupit. Ostatně Peckovy *Motáky nezvěstnému* patří bezesporu k tomu nejlepšímu z československé lágrové literatury. Konferenci uzavřela komentovaná prohlídka prostor bývalého pracovního tábora Nikolaj s komentářem Michala Louče a přeživších muklů Zdeňka Mandrholce a Františka Wiendla.

1. Zahájení konference (foto Michal Louč)

2. Literární pásmo z díla Karla Pecky (foto Michal Louč)